

Rewolucja rosyjska

Spuścizna

„Implementacje strategii” zmiany

pod redakcją Anny Jach

Rewolucja rosyjska

Spuścizna

„Implementacje strategii” zmiany

ROSJA

Wczoraj, dziś i jutro

Polityka – Kultura – Gospodarka – Religia

Pod redakcją Joachima Dieca, Anny Jach i Michała Kuryłowicza

Tom 21

Rewolucja rosyjska

Spuścizna

„Implementacje strategii” zmiany

pod redakcją Anny Jach

Kraków

Copyright by individual authors, 2017

Recenzent
prof. dr hab. Andrzej Czajowski

Redakcja
Joanna Hańczkiewicz

Projekt okładki
Dorota Furas

ISBN 978-83-7638-902-8

DOI: <https://doi.org/10.12797/9788376389028>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Pamięci Profesora Andrzeja Chodubskiego poświęcam

Anna Jach

Kraków 2017

Spis treści

Rozdział 1

Anna Jach

Proces „implementacji strategii” rewolucji – koncepcje, metody, doświadczenia	9
--	---

Rozdział 2

Karolina Maćko

Proletariaccy jakobini – rewolucja francuska i przewrót październikowy w perspektywie porównawczej. Ideały Wielkiej Rewolucji 100 lat później	31
---	----

Rozdział 3

Sebastian Torlop

Geopolityczne znaczenie Syberii w perspektywie globalnego ocieplenia	45
---	----

Rozdział 4

Witalii Kariev

Autonomiczno-federacyjne koncepcje Wołodymyra Wynnyczenki w kontekście polityki jego rządu wobec Rządu Tymczasowego	59
---	----

Rozdział 5

Dymitr Romanowski

Historia, polityka a zbawienie	71
--------------------------------------	----

Rozdział 6

Aleksandr Sungurow

Rosyjskie i radzieckie tradycje udziału przedstawicieli środowiska akademickiego w polityce: Władimir Wiernadski, Andriej Sacharow i inni	81
---	----

Rozdział 7

Kinga Osierda

- Współczesne *Беспризорные дети* – przedstawienie
 problemu samotności wśród rosyjskich dzieci 91

Rozdział 8

Katarzyna Duda

- Niewolnicy wolności (Swietłana Aleksijewicz, *Czasy
 secondhand. Koniec czerwonego człowieka*) 101

Rozdział 9

Elżbieta Żak

- Karnawał rewolucji (Olga Sławnikowa, 2017) 113

Rozdział 10

Michał Kuryłowicz

- Rewolucja oraz dzieje ZSRR w perspektywie rosyjskiej
 edukacji historycznej 125

Rozdział 11

Roman Sawienkow

- Rewolucja z 1917 roku w procesach politycznych
 współczesnej Rosji 137

Rozdział 12

Irina Orłowa

- Tworzenie mechanizmów samoregulacji i kształtowanie
 systemu demokracji we współczesnej Rosji 145

Rozdział 13

Anna Jach

- Pieriestrojka* – reformowanie spuścizny rewolucji 157

Rozdział 14

Rafał Lisiakiewicz

- Model gospodarczy Rosji Putina a spuścizna
 potransformacyjna. 189

Rozdział 15

Anna Jach

- „Implementacje strategii” zmiany. Próba bilansu 205

- Bibliografia 217

- Noty o autorach 231

MICHAŁ KURYŁOWICZ <https://orcid.org/0000-0002-5041-6683>
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Rozdział 10

Rewolucja oraz dzieje ZSRR w perspektywie rosyjskiej edukacji historycznej

1 grudnia 2016 roku, występując z dorocznym orędziem przed Zgromadzeniem Federalnym, Władimir Putin wspominał o zbliżającym się stuleciu dwóch rosyjskich rewolucji: lutowej i październikowej. Mimo okrągłej rocznicy prezydent Rosji nie zapowiedział żadnych państwowych uroczystości poświęconych tym wydarzeniom. Zaznaczył natomiast, że rewolucje 1917 roku stanowią dla wszystkich Rosjan „wspólną historię, do której należy się odnosić z szacunkiem”. Dodał też, przywołując słowa filozofa Aleksieja Łosiewa, iż z patriotycznego punktu widzenia nawet „okres wojen, niedostatku i cierpień” stanowi „swoje, rodzime, nieodłączne” dziedzictwo (*Послание Президента...*, 2016). Rewolucja, która ze swej natury burzy zastany porządek, została w Rosji wpisana w ciąg wydarzeń mających tworzyć rosyjskie dziedzictwo i jest postrzegana przez pryzmat swych długofalowych następstw. Wydarzenia 1917 roku, niezależnie od chaosu porewolucyjnego i rozpadu starego imperium, doprowadziły przede wszystkim, co jest podkreślane w retoryce obecnej władzy, do jego odbudowy w nowej – radzieckiej – formie.

Federacja Rosyjska od początku istnienia boryka się ze swoją przeszłością. W 1991 roku nastąpił co prawda zwrot ku wielowiekowej, przedpaździernikowej tradycji państwowości rosyjskiej, jednak zmiana ta była powolna i nie miała kompleksowego charakteru. Dostatecznie dobrze ilustruje to ewolucja związana z muzyką do rosyjskiego hymnu państwowego, którą w 1991 roku zmieniono z aranżacji Aleksandra Aleksandrowa na dziewiętnastowieczną *Pieśń patriotyczną* Michaiła Glinki, by dekadę później powrócić z ulgą do wersji z okresu radzieckiego (Bieleń, 2006, s. 95). Symbolika radziecka okazała się zresztą zaskakująco trwała. Przestrzeń publiczną w Rosji wciąż zdobią monumenty Włodzimierza Lenina¹, zaś sondaże wskazują na niejednoznaczne stanowisko Rosjan wobec wydarzeń października 1917 roku². Rosja nie zdecydowała się również na porzucenie kostiumu imperialnego ZSRR, lecz skwapliwie przyjęła rolę „kontynuatorki” komunistycznego mocarstwa w stosunkach międzynarodowych³. Z czasem zaś, zwłaszcza po 2000 roku, przekształciła się w główną obrończynię radzieckiego dziedzictwa i strażniczkę „dobrego imienia” Związku Radzieckiego.

Najbardziej rozpoznawalnym przejawem tego nawrotu jest ekspozowanie na forum wewnętrznym i międzynarodowym obchodów kolejnych rocznic zwycięstwa nad faszyzmem. Pamięć o wielkiej wojnie ojczyźnianej, jak wskazuje Aleksiej Miller (Миллер, 2012, s. 329), stanowi centralny mit konsolidujący społeczeństwo i scalający je z obecną władzą. Trend ten można dostrzec już w warstwie symbolicznej: parada z okazji 9 maja, jednoznacznie utożsamiana z patriotycznym wysiłkiem milionów Rosjan w obronie ojczyzny, stanowi najważniejszą uroczystość współczesnej Rosji. Tymczasem obchody z okazji zwycięstwa bolszewików w 1917 roku, rozumianego jako triumf socjalizmu, stopniowo utraciły rangę państwową. Najpierw zrezygnowano z drugiego dnia święta –

¹ Spośród 7 tysięcy monumentów stojących w 1991 roku do dziś pozostało 6 tysięcy i fakt ten nie budzi poważnych zastrzeżeń w społeczeństwie (Кудинов, 2015).

² Jeszcze w 2002 roku 43% respondentów wyrażało jednoznacznie pozytywny, zaś 19% jednoznacznie negatywny stosunek wobec rewolucji październikowej (ВЦИОМ, 2002). W 2012 roku te proporcje wynosiły odpowiednio 27% i 34% (ВЦИОМ, 2012).

³ Koronnym tego przykładem było przejęcie miejsca ZSRR w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, radzieckiego arsenału atomowego oraz radzieckich placówek dyplomatycznych na całym świecie (Marciniak, 2004, s. 189).

w 1992 roku 8 listopada był już zwyczajnym dniem pracy. Następnie od 1996 roku na mocy prezydenckiego rozporządzenia 7 listopada przestał być dniem Wielkiej Październikowej Rewolucji Socjalistycznej, stał się zaś Dniem Zgody i Pojednania, pod którą to nazwą był obchodzony do 2004 roku. Wspomniana data, chociaż obecnie jest dniem roboczym, nie utraciła swego wyjątkowego charakteru. W 1995 roku 7 listopada został wpisany na listę „Dni chwały wojskowej Rosji” i powiązany z wydarzeniami z 1941 roku. Miało wówczas dojść do legendarnej parady wojsk radzieckich na placu Czerwonym w Moskwie z okazji 24. rocznicy rewolucji październikowej – parady symbolicznej i patriotycznej zarazem, ponieważ u wrót Moskwy znajdowały się wówczas wojska hitlerowskie. Od 2002 roku na szczeblu lokalnym (w Moskwie oraz w Samarze) organizowana jest tego dnia Parada Pamięci, nawiązująca do defilady z okresu bitwy o Moskwę (PIA, 2008). Tym samym 7 listopada, data symbol rewolucji bolszewickiej, została oderwana od pierwotnego, wyraziście ideologicznego kontekstu.

To swoiste „zawłaszczenie” emblematu rewolucji przez wydarzenia wojenne nie jest przypadkowe. Realizowana z wielką oprawą medialną rosyjska polityka historyczna koncentruje się właśnie wokół zwycięstwa nad III Rzeszą (Копосов, 2011, s. 162-168), milczy jednak na temat wydarzeń października 1917 roku. Mitologizacji wydarzeń wojennych⁴ i obronie postawy ZSRR w przededniu wojny towarzyszy brak wieloaspektowej debaty publicznej o całej przeszłości radzieckiej. Świadomość innych niż wojna wydarzeń, a co za tym idzie ich ocena w dużej mierze zależą zatem od wiedzy wyniesionej z domu oraz od poziomu i treści edukacji historycznej. Tę ostatnią materię reguluje obowiązujący od 2014 roku standard historyczno-kulturowy (*Историко-культурный стандарт*), przyjęty po długiej dyskusji na temat ujednoliconego podręcznika, sugerujący niezbędne treści, które powinny zostać zawarte w podręcznikach historii. Jego część stanowi spis „trud-

⁴ Skalę niechęci wobec rzetelnej dyskusji na temat wydarzeń z lat 1941-1945 obrazuje powszechne oburzenie, jakie wywołały słowa Wiktora Jerofiejewa wypowiedziane w styczniu 2014 roku na antenie telewizji „Дождь”. Popularny pisarz zasugerował w trakcie audycji dotyczącej blokady Leningradu, że desperacka obrona oblężonego miasta przed Niemcami była błędem władz radzieckich, które nie liczyły się z ofiarami (ТВ Дождь, 2014).

nych pytań” z dziejów Rosji/ZSRR, czyli tematów określanych jako kontrowersyjne. Wśród nich znajdują się rozliczne zagadnienia związane z okresem radzieckim, m.in. ocena rezultatów industrializacji i kolektywizacji oraz kosztów zwycięstwa w wielkiej wojnie ojczyźnianej, opinie na temat rządów Nikity Chruszczowa czy Leonida Breżniewa. Szczegółowe opracowanie tych zagadnień w formie ułatwiających dyskusję pomocy dydaktycznych przesunięto jednak na bliżej nieokreśloną przyszłość (Министерство образования и науки Российской Федерации, 2013). Tym samym nauczyciele zostali niejako zwolnieni z cieniowania przeszłości, a uczniowie dysponują wykładnią historii zawartą w rekomendowanych przez ministerstwo podręcznikach. Zasadne wydaje się zatem pytanie o to, jak autorzy tych prac, niestroniący przecież od własnej percepcji wydarzeń, charakteryzują dzieje Związku Radzieckiego. Interesujące wydaje się zwłaszcza to, które aspekty polityki ZSRR, nie licząc wielkiej wojny ojczyźnianej, zyskały ich aprobatę. Wyodrębnienie tych elementów pozwoli uzupełnić wiedzę na temat zakresu „oficjalnej” rehabilitacji ZSRR we współczesnej Rosji.

W ostatnich latach cyklicznie na liście ministerialnej pojawiają się dwa podręczniki do historii ojczystej minionego stulecia spełniające wymagania standardu historyczno-kulturowego (Министерство образования и науки Российской Федерации, 2016). Pierwszy z nich został wydany pod red. A. Torkunowa (Торкунов, 2016), drugi stanowi owoc pracy trzech autorów: O. Wołobujewa, S. Karpaczowa i P. Romanowa (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016). Oba podręczniki prezentują zbliżoną ocenę okresu radzieckiego, w której jednoznacznie pozytywnemu obrazowi polityki zagranicznej ZSRR towarzyszy dużo bardziej zróżnicowane stanowisko względem polityki wewnętrznej tego państwa.

Charakterystyczną cechą narracji obu podręczników jest traktowanie wydarzeń 1917 roku jako „wielkiej rewolucji rosyjskiej” (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 86; Торкунов, 2016, ч. 1, s. 36), co zapewne ma na celu wywołanie skojarzenia z rewolucją francuską. Autorzy wydają się dumni z faktu, że „nowy porządek społeczny, który tworzyli bolszewicy w Rosji, stał się przykładem dla milionów ludzi na całym świecie” (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 79). Zarazem ocena zaprowadzenia tego porządku w samej Rosji nie jest już tak jednoznaczna. Obie prace nie stronią od krytyki postępowania bolsze-

wików w toku walki o władzę, osądzają zarówno terror z okresu wojny domowej, jak i późniejsze metody sprawowania władzy, zwłaszcza czystki lat 30. Wspomnianą krytykę łagodzi jednak dość lakoniczne przedstawienie czystek stalinowskich (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 114-116) czy usprawiedliwianie terroru bolszewickiego podczas wojny domowej analogicznym postępowaniem drugiej strony – białych (Торкунов, 2016, ч. 1, s. 64-65).

Za jedno z najważniejszych osiągnięć lat międzywojennych oba podręczniki uznają to, iż Lenin i kontynuatorzy jego dzieła zdołali „stworzyć rząd centralny, lokalne struktury władzy oraz scentralizowany zarząd wojskowy”, czyli „odtworzyć państwowość” po burzliwym okresie wojen i rewolucji (Торкунов, 2016, ч. 1, s. 68). Przychylnie oba podręczniki opisują również politykę narodowościową ZSRR, wskazując na dobrowolny i równoprawny charakter zjednoczenia republik w 1922 roku (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 92-93), tłumacząc naturalność reunifikacji tym, że „w umysłach i nastrojach narodów tworzących ZSRR żywa była pamięć o przynależności do jednego, wielkiego państwa” (Торкунов, 2016, ч. 1, s. 102).

Niejednoznaczny jest stosunek względem zastosowanych w Związku Radzieckim rozwiązań gospodarczych. Oba podręczniki zdecydowanie krytykują politykę kolektywizacji, uznają, że zniszczyła ona wielowiekową tradycję rosyjskiego rolnictwa, doprowadziła do masowych deportacji i głodu (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 102-106; Торкунов, 2016, ч. 1, s. 137-140). O wiele przychylniej potraktowane jest na kartach podręczników uprzemysłowienie. Autorzy wspomnianych prac co prawda dostrzegają ogromne koszty, jakie poniosło społeczeństwo radzieckie w okresie forsownej industrializacji (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 109; Торкунов, 2016, ч. 1, s. 126), jednocześnie jednak nie ukrywają dumy z osiągnięć gospodarczych ZSRR w tym okresie: „Już pod koniec drugiej pięciolatki Związek Radziecki, biorąc pod uwagę wskaźniki produkcji przemysłowej, zajmował pierwsze miejsce w Europie i drugie na świecie” (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 109). Wprawdzie industrializacja wymagała ogromnego poświęcenia społeczeństwa, ale zarazem dawała państwu „niezależność ekonomiczną, zaś ZSRR stał się mocarstwem, zdolnym do wygenerowania dowolnego rodzaju produkcji przemysłowej” (Торкунов, 2016, ч. 1, s. 133).

Powojenne dzieje Związku Radzieckiego interesują autorów analizowanych podręczników zdecydowanie mniej niż okres rewolucji, budowy nowego porządku czy wielkiej wojny ojczyźnianej. Narracja odnosząca się do okresu 1945-1991 zawiera dość powierzchowną krytykę ostatnich lat rządów Stalina (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 209-211; Торкунов, 2016, ч. 2, s. 87-88), woluntaryzmu Chruszczowa (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 228; Торкунов, 2016, ч. 2, s. 143), Breżniewowskiego застою (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 264; Торкунов, 2016, ч. 2, s. 146) oraz okresu *pieriestrojki* (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 288).

Jednym z niewielu charakteryzowanych pozytywnie zjawisk tego okresu jest rozwój ekonomiczny lat 50.-60., któremu towarzyszyły rewolucja technologiczna i daleko idąca poprawa warunków życia społeczeństwa. Autorzy podręczników wprost określają ten okres mianem „radzieckiego cudu gospodarczego” (Торкунов, 2016, ч. 2, s. 143), zrównują go z analogicznym rozwojem Republiki Federalnej Niemiec oraz Japonii. Taka zdecydowana modernizacja wyrażała się m.in. w rokrocznym, 10-procentowym wzroście dochodu narodowego ZSRR, budowie w ciągu dekady ponad 7 tysięcy zakładów przemysłowych czy w rozwoju technologii kosmicznych. Przyczyn radzieckiego „boomu” autorzy dopatrują się w zmianie kursu politycznego po śmierci Józefa Stalina, poprawie atmosfery społecznej i wykorzystywaniu bodźców materialnych do poprawy wydajności pracy. Podkreślają zarazem, że względy dogmatyczne (wykluczenie własności prywatnej oraz zbiurokratyzowanie gospodarki) skutecznie ograniczyły dalszy rozwój ekonomiczny Związku Radzieckiego (Торкунов, 2016, ч. 2, s. 142-143; Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 233-234).

Wydaje się, że podręcznikowej narracji w odniesieniu do polityki wewnętrznej ZSRR przyświeca nie tyle chęć idealizacji przeszłości i wsparcia tym samym odczuwanych w społeczeństwie rosyjskim sentymentów⁵, ile dążenie do ujęcia tej przeszłości w kategoriach pragmatyzmu. Autorzy cytowanych prac starają się w miarę bezkolizyjnie wpisać okres funkcjonowania państwa radzieckiego w historię państwowości

⁵ 64% Rosjan, uczestników ankiety z marca 2016 roku, potwierdziło, że gdyby mieli możliwość ponownego udziału w referendum na temat utrzymania ZSRR (na wzór głosowania z marca 1991 roku), daliby odpowiedź twierdzącą (БІЦІОМ, 2016).

rosyjskiej. Nie unikają krytyki bolszewików, stronią zarazem od określania ukształtowanego po rewolucji ustroju politycznego mianem totalitarnego. Wskazują na obiektywne, ich zdaniem, sukcesy partii komunistycznej: odtworzenie i wzmocnienie państwowości, modernizację gospodarki i poprawę warunków życia społeczeństwa. Równocześnie dostrzegają ograniczenia systemu radzieckiego, motywowanego ideologią marksistowsko-leninowską. Ich zdaniem „historyczna misja radzieckiego socjalizmu sprowadzała się do rozwiązywania zadań obiektywnie stojących przed krajem”, ponieważ zapewniał on „wysokie zdolności mobilizacyjne, pozwalające na sprawne przeprowadzenie uprzemysłowienia, militaryzację gospodarki oraz zwycięstwo w wojnie” (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 270). Kiedy jednak system utracił zdolność skutecznej reakcji na zmieniającą się rzeczywistość, należało z niego zrezygnować.

Polityka zagraniczna ZSRR, w odróżnieniu od działań władz radzieckich wewnątrz kraju, to obszar, który w podręcznikach jest znacznie rzadziej krytykowany. Z tworzonej w tych pracach narracji wynika, że cele międzynarodowe Związku Radzieckiego w dużej mierze pokrywały się z długofalowymi interesami państwa rosyjskiego. Autorzy wielokrotnie z dumą podkreślają niezależność pierwszego państwa socjalistycznego – niezależność wywalczoną wbrew niechęci całego świata zachodniego. Takie podejście widać już na przykładzie narracji dotyczącej wojny domowej w Rosji. Fakt, że Armia Czerwona zmagiała się w tym czasie z interwencją państw Ententy, sprzyja opowiedzeniu się autorów podręczników w tym konflikcie po stronie bolszewików (Торкунов, 2016, ч. 1, s. 61; Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 66). Odnosząc się do pierwszych lat funkcjonowania ZSRR, autorzy podręczników zauważają, że „lata 1924-25 weszły do historii stosunków międzynarodowych jako *pasmo międzynarodowego uznania*⁶ państwa bolszewików. W lutym 1924 roku ustanowiono relacje dyplomatyczne z Wielką Brytanią. W tym samym roku ZSRR zostało uznane przez Włochy, Norwegię, Austrię, Grecję, Szwecję i Francję” (Торкунов, 2016, ч. 1, s. 116). Autorzy podkreślają, że otworzyło to drogę do inwestycji zachodnich firm w radzieckiej gospodarce, ale przy tym dodają: „wiel-

⁶ W oryginale: Полоса международного признания.

kich kredytów państwowych kraje kapitalistyczne jednak nie udzieliły. Jak sądzicie, dlaczego?” (Топкунов, 2016, ч. 1, s. 117).

Wiele uwagi podręczniki poświęcają osiągnięciu przez ZSRR po 1945 roku statusu supermocarstwa. Konstatują one nie bez dumy, że „rezultatem zwycięstwa w wojnie było nie tylko zabezpieczenie życia i przyszłości narodów radzieckich, lecz także przeistoczenie się Związku Radzieckiego w wielkie mocarstwo” (Топкунов, 2016, ч. 2, s. 74). Niemal jednym tchem autorzy wymieniają elementy wspomnianej wielkości: niezwykle liczną i doświadczoną w boju armię, która kontrolowała znaczną część Europy, udaną próbę nuklearną z 1949 roku, miejsce stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ (Топкунов, 2016, ч. 2, s. 74). Podręczniki podkreślają zasadniczą niechęć państw zachodnich wobec ZSRR i cedują na te pierwsze większą odpowiedzialność za wybuch zimnej wojny. O ile bowiem radzieccy liderzy „usiłowali umocnić pozycję ZSRR, wynikającą ze zwycięskiej dla niego wojny”, o tyle „interesy krajów kapitalistycznych sprowadzały się do zapewnienia sobie dominującej pozycji na świecie i niedopuszczenia do ekspansji ZSRR czy ideologii komunistycznej” (Топкунов, 2016, ч. 2, s. 75-76).

Jedną z kwestii często pojawiających się w omawianych tekstach w kontekście polityki zagranicznej ZSRR jest właśnie zapewnienie olbrzymiego światowego rezonansu idei komunistycznej. Z niekłamany podziwem autorzy stwierdzają, że „o ile przed II wojną światową na jedyne państwo socjalistyczne przypadało 17% powierzchni i 9% ludności świata, o tyle po wojnie pod kontrolą partii komunistycznych znalazło się 26% powierzchni i 35% mieszkańców Ziemi” (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 216). ZSRR traktowany jest jednak nie tylko jako lider świata socjalistycznego, lecz także jako punkt odniesienia dla zmian społecznych na świecie: „idee Października podziały nie tylko na rewolucjonistów. Przywódcy krajów burżuazyjnych pod radzieckim wpływem uświadomili sobie, iż rażąca nierówność społeczna, wygodne życie garstki bogaczy i towarzysząca mu nędza milionów muszą doprowadzić do wybuchu” (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 79).

Działania Związku Radzieckiego na arenie międzynarodowej nie zawsze są pozytywnie oceniane. Autorzy podręczników dostrzegają, że polityka zagraniczna tego kraju, „obarczona skrajnie wysokimi wydatkami, nie sprzyjała jego rozwojowi wewnętrznemu i w konsekwencji

była jedną z przyczyn rozpadu ZSRR” (Волобуев, Карпачёв, Романов, 2016, s. 278). Wysokie koszty prowadzenia dyplomacji są postrzegane jako pokłosie uzyskania pozycji supermocarstwa, które, w odróżnieniu od USA, często działało bezinteresownie. Charakteryzując relacje radziecko-chińskie, autorzy podkreślają, że „wypełniając obowiązki sojusznika, strona radziecka zrzekła się tych wszystkich korzyści, jakie uzyskała w Chinach po wojnie”, zaś „pomoc ze strony Związku Radzieckiego była kluczowym czynnikiem odbudowy i rozwoju gospodarki chińskiej” (Торкунов, 2016, ч. 2, s. 105).

Jeśli przez charakterystykę polityki wewnętrznej Związku Radzieckiego w cytowanych podręcznikach przebija pragmatyczny stosunek wobec przeszłości, to w odniesieniu do pozycji międzynarodowej tego państwa dominuje podejście idealistyczne, wyrażające się we wsparciu jego racji ideologicznych w stosunkach międzynarodowych. Owo „sprzyjanie” dyplomacji ZSRR jest niewątpliwie pochodną internalizacji mitu wielkiej wojny ojczyźnianej jako wojny obronnej. Jednoznacznie pozytywny obraz Związku Radzieckiego, uczestnika koalicji antyhitlerowskiej, który „wniósł największy wkład w pokonanie strasznego i bezwzględnego wroga” (Торкунов, 2016, ч. 2, s. 77), pociąga za sobą analogiczny szacunek dla jego pozycji powojennej, utożsamianej również z realizacją wyższych wartości⁷. Podręczniki ukazują zresztą rywalizację zimnowojenną w kategoriach obrony ZSRR przed naciskiem z zewnątrz. Ich twórcy podkreślają, że głównym celem ZSRR było „stworzenie wokół swych granic pasa bezpieczeństwa w postaci przyjaźnie nastawionej grupy państw”, podczas gdy główny rywal – USA – dążył do uzyskania światowej hegemonii (Торкунов, 2016, ч. 2, s. 75).

Pozytywne postrzeganie dyplomacji radzieckiej z pewnością ułatwia fakt, że konfrontowała się ona z tym samym przeciwnikiem co współczesna Rosja. Stany Zjednoczone również dzisiaj identyfikowane są jako główny rywal Federacji Rosyjskiej, zmierzającej do odtworzenia swoich wpływów międzynarodowych. Rosjanie tym chętniej zatem akceptują

⁷ A. Daniłow, A. Utkin oraz A. Filippow, redaktorzy podręcznika, który jeszcze niedawno był usilnie promowany przez rosyjskie ministerstwo oświaty, piszą wprost: „Związek Radziecki nie był demokracją, ale w sferze polityki socjalnej był on wyznacznikiem i przykładem lepszego, sprawiedliwego społeczeństwa dla milionów ludzi na całym świecie” (Данилов, Уткин, Филиппов, 2009, s. 6).

narrację podkreślającą „przerwaną” po 1991 roku równowagę sił, ponieważ wpisuje ona okres radziecki w rozpoznawalną dla nich tradycję mocarstwowości (Bieleń, 2006, s. 91).

* * *

Rosyjska edukacja historyczna eksponuje zasadniczo trzy elementy, które obok wysiłku wojennego warunkują pozytywny odbiór przeszłości radzieckiej: odrodzenie i wzmocnienie państwowości, dokonany wówczas skok modernizacyjny, dla którego głównym impulsem była industrializacja, oraz międzynarodowy prestiż ZSRR jako supermocarstwa. Te komponenty, chociaż chronologicznie stanowiły następstwo rewolucji, przeczyły jej ideałom, warunkowane były bowiem odbudową i wzmocnieniem struktur państwowych, nie spowodowały zaś ich rozsadzenia. Podkreślanie obecnie ich znaczenia nie jest przypadkowe, ponieważ umożliwia wkomponowanie pozytywnej pamięci o ZSRR we współczesne rosyjskie myślenie statokratyczne. Dla tego ostatniego naturalne jest uwielbienie państwa w jego rozlicznych odsłonach: zarówno przed-, jak i porewolucyjnej. Zakłada ono czerpanie z przeszłości, jednak w sposób wyrywkowy i emocjonalny (Bäcker, 2011, s. 172-173). Z okresu radzieckiego wybrane są zatem i idealizowane głównie omówione wyżej wątki „propaństwowe”. Ponieważ wszystkie one wiążą się z polityką Józefa Stalina, ich eksponowanie sprzyja rehabilitacji tej postaci w oczach Rosjan, co potwierdzają badania opinii publicznej. Na pytanie ankietowanych Centrum im. Jurija Lewady: „Jak oceniliby Państwo rolę Stalina w historii/życiu naszego państwa” – 49% respondentów odpowiedziało „w pełni pozytywnie” lub „raczej pozytywnie” (w 1994 roku było to 27%, w 2006 – 42%). Połowa ankietowanych uznała zaś wodza za polityka, „który doprowadził ZSRR do potęgi i rozkwitu” (Гудков, 2013, s. 3, 30).

Podobnej logice rozumowania dała także wyraz w niedawnym wywiadzie dla agencji Interfax rosyjska minister oświaty i nauki, Olga Wasiliewa. Zapytana o ocenę Józefa Stalina, odparła, że „w 1917 roku bolszewicy po dojściu do władzy uczynili bardzo prostą rzecz – przerwali ciągłość z historią przedrewolucyjną. To był krok polityczny. W 1931 roku Stalin wystąpił przed pracownikami przemysłu radzieckiego i powiedział, że mamy jednak historię. I ta ciągłość została przywrócona. Od 1935 roku w świadomości społecznej znów pojawia się

pojęcie patriotyzmu państwowego, który pogrzebano w 1917 roku” (Интерфакс, 2016).

Taka narracja o przeszłości wyjaśnia również niejednoznaczny stosunek Rosjan do rewolucji. Z jednej strony wydarzenia 1917 roku postrzegane są jako własny, oryginalny wkład w przemiany na świecie (stąd zapewne stosowane w podręcznikach określenie „Wielka Rewolucja Rosyjska”), z drugiej zaś strony Rosjanie są niechętni podobnie gwałtownym zmianom dzisiaj, zwłaszcza wewnątrz kraju. Wiążą je zresztą nie tylko z doświadczeniem Października, lecz także z traumą nagłego rozpadu imperium w 1991 roku (Bäcker, 2007, s. 89-90). Nieprzypadkowo to nie myślenie rewolucyjne, ale konserwatywne cieszy się obecnie największym poparciem społecznym: 48% Rosjan deklaruje poglądy tradycjonalistyczne, zaś wśród wyborców partii komunistycznej wskaźnik ten jest jeszcze wyższy – 61% (ВЦИОМ, 2014). Dowodzi to, iż Związek Radziecki jest postrzegany przez Rosjan nie jako pokłosie rewolucji, ale jako kontynuacja tradycji mocarstwowej ich państwa – i jako taki jest akceptowany.

The October Revolution and the Soviet Period in the Perspective of Historical Education in Contemporary Russia

The paper presents an analysis of historical education in contemporary Russia in relation to the October Revolution and the soviet period. Since 1991, Russia has found it difficult to describe the revolutionary events and soviet past objectively. The attitude towards the soviet history in Russia is still a part of the politics of memory. In 2013, the historical-cultural standard, which contained a list of „difficult historical questions”, was adopted as a basis for discussion in schools. However, the teachers still prefer the classic narrative presented in history textbooks. The article aims to separate the elements of soviet past which are viewed positively by the authors of Russian history textbooks.

Октябрьская революция и советское время в перспективе исторического образования в современной России

Статья посвящена историческому образованию в современной России, особенно нарративу в отношении русской революции и советского прошлого. Начиная с 1991 года Россия борется с проблемой объективной оценки революционных событий и советского периода отечественной истории. Отношение к истории СССР остается частью исторической политики. В 2013 году был принят Истори-

чески-культурный стандарт, вмещающий в себя список «сложных вопросов» по отечественной истории (в том числе и по истории XX столетия), который должен был послужить предлогом для дискуссий в школах. Но учителя постоянно предпочитают классический нарратив, предлагаемый учебниками по истории. Статья знакомит читателя с элементами советского прошлого, воспринимаемыми авторами современных учебников положительно.

Rewolucja rosyjska

Spuścizna

„Implementacje strategii” zmiany

Poddając ocenie transponowanie zdobyczy rewolucji do zmieniających się realiów zarówno sfery wewnętrznej, jak i zewnętrznej państwa rosyjskiego, przyznać należy, że wykazują się one niezwykle elastycznością i trwałością. Zjawisko to związane jest z pragmatycznym podejściem do definiowania obszarów implementacji strategii zmiany od samego początku państwowości rosyjskiej jako Rosji Radzieckiej. One bowiem, obok przebudowy ustrojowej i politycznej, pieriestrojki ideologicznej i transformacji gospodarczej, a także przeobrażeń struktury społecznej i przemodelowywania koncepcji polityki zagranicznej, stanowiły i nadal stanowią fundament konstytuujący dzisiejszą rzeczywistość polityczną Federacji Rosyjskiej i narodu rosyjskiego. Ze wszystkimi tego zjawiska konsekwencjami, zarówno tymi pozytywnymi, jak i negatywnymi. Budują one tożsamość kulturową, która wpływa na percepcję świata zewnętrznego, ale także pozwala odnaleźć się w rzeczywistości zachodzących przemian wewnętrznych.

www.akademicka.pl

